

ВЛИЈАНИЕТО НА КУЛТОТ НА РЕЛИКВИИ ВРЗ ЗАПАДНАТА ТЕОРИЈА НА КОНЗЕРВАЦИЈА

д-р Валентина Поцеска

Клучни зборови: културно наследство, конзервација, култ на реликвии, автентичност

Keywords: cultural heritage, conservation, cult of relics, authenticity

Развојот на конзервацијата на културното наследство несомнено може да се проследува од низа аспекти, но, во современата литература од оваа област доминантен фокус претставуваат историскиот развој, материјалната и правната заштита. Покрај идеите за историјата, традицијата и минатото, големо влијание има самата идеја за културно наследство, видот на културното наследство, развојот на науките и технологиите, глобализацијата, културниот контекст, како и доминантните религиски системи. Повеќе автори ја спомнуваат паралелата меѓу конзерваторската теорија и религиозните верувања (Wells, 2007: 4), но, сепак, во западната наука сè уште не се извршени посериозни истражувања на оваа тема, независно од тоа што уште од појавата на првите дискусии за историските споменици во XIX век конзерваторската реторика изобилува со религиозни термини како откровение, светост, дух, скрнавеење, осветување и т.н., што укажува на постоење на синхронизација меѓу конзерваторската теорија и теологијата.

Денес повеќето автори се согласуваат дека самата идеја за културно наследство може да се дефинира како своевиден западен култен феномен, кој сè повеќе се претвора во „самосвесна вера“ (Lowenthal, 1998:1), чиј опсег секојдневно се шири и чија популарност сè повеќе го освојува јавниот дискурс. Современиот култ кон спомениците ја дефинира и нивната заштита, при што развојот на конзервацијата во голема мерка се однесува на прашањето на автентичноста и на начинот на историската трансформација на сфаќањата за овој концепт. Тој во контекст на западната заштита на културното наследство поминува низ т.н. интелектуална револуција, која Хасард ја дефинира како премин од „вера кон факти“, или од религија кон наука, од внатрешно кон надворешно, од онтолошко кон епистемиолошко,

од жив субјект кон мртов објект, или од нематеријално кон материјално (Hassard, 2006: 338).

Гледано од историски аспект, популаризацијата и професионализацијата на конзервацијата се поклопува со периодот на појавата на модернизмот во 30-тите години на XX век. Во ерата кога модерните го отфрлаат историското наследство, антиреставраторските принципи на Раскин и Морис добиваат на супериорност, а сè поконзервативниот пристап во конзервацијата претставува своевиден одговор на предизвиците на модернизмот. Во комбинација со развојот на научната конзервација, ваквиот пристап води до создавање на основните принципи во западната конзервација, кои се изразени преку идеите за минимална интервенција, реверзибилност на додадените елементи и препознатливост на реставрираните делови. Во основа, сите овие принципи се фокусираат на материјалните елементи на културното наследство, што неминовно води до истакнување на прашањата за автентичноста и материјалниот фетишизам како централни точки на западната теорија на конзервација.

Анализирајќи го ваквиот пристап кон вредностите на културното наследство, Томашевски не наоѓа паралели ниту во еврејската, ниту во грчко-римската традиција, кои се базираат пред сè на нематеријалните вредности. Затоа тој изворот го гледа во римохристијанската традиција, особено во западниот култ на реликвии кој се заснова врз автентичноста на материјалните остатоци (Tomaszewski, 2003: 212).

Науката за изучување на реликвиите опфаќа широка лепеза на теми, но за она што е тесно поврзано со проблемот на формирањето на западните пристапи кон конзервацијата несомнено најважни се темите на идеолошката основа, сакрализацијата на просторот и прашањето за поимањето на концептот на автентичност.

За да се истражи влијанието на култот на реликвии, неопходно е да се направи обид да се идентификуваат определени карактеристики и својства на самите реликвии. На најосновно ниво, реликвиите се материјални предмети кои се однесуваат на одредена личност и/или настани и места со кои е поврзана дадената личност (Walsham, 2010: 11). Со тоа култот на реликвии е тесно поврзан со **култот на светители**, со кој доаѓа до содржинско

поклопување (Поповиќ, 2006: 14).

Она што ги карактеризира реликвиите е **трајност, вонвременост** и отпорност на уништување. Неуништливоста или нетлееноста на телото во христијанството, особено во средниот век, се смета за еден од знаците за светост. Друг типичен елемент претставува нивната **транспортабилност** (Walsham, 2010: 11) – тие се предмети кои пренесуваат значења низ просторот и времето. Ако светите места се непроменливи, реликвиите даваат можност за мобилност и трансфер на благодатта во географска и во историска смисла.

Реликвијата е **онтолошки различна од сликаната претстава**. Таа не е само симбол или индикатор на божественото присуство, но претставува негово физичко отелотворување, при што подеднакво и целината и секој поединечен дел ја содржи суштината на светителот (Цветковска Оцокољиќ, 2010: 260). Реликвиите често пати се дефинираат и како **материјални манифестации на чинот на сеќавање** кои ја сублимираат меморијата во вид на физички остатоци, поврзувајќи ги минатото и сегашноста на опиплив начин. Сепак, како што истакнува Валшам, реликвиите поседуваат една карактеристика која ги одвојува од останатите материјални објекти – тоа е нивниот капацитет да оперираат како **место и спроводник на моќ** (Walsham, 2010: 13). Со нивната употреба во литургиските процеси и царски церемонии, правни спорови и кризи, реликвиите, а преку нив и нивните реликвијари и светилишта, воспоставуваат видлива врска меѓу двата света, со што се оцртува нивната автономна способност да предизвикуваат интензивни чувства и динамички активности кои го менуваат секојдневното живеење.

Реликвиите претставуваат и моќно **политичко средство** - тие делуваат како инструменти на легитимација, наметнување на авторитет, како фокус на политички протест или етнички ривалитет. Ако во почетната фаза нивната дистрибуција претставува акт на субординираност на латинскиот запад на Византиската Империја (Klein, 2004: 289), подоцна тие прераснуваат во средство преку кое Рим ги изразува папските претензии за супремација на духовната моќ над световната, а новонастанатите држави во западна Европа ги користат во насока на зајакнување на династиите и за легализација на освоените територии.

Од друга страна, иако важноста на реликвиите лежи во нивната нематеријална вредност, која „*резултира од комплексни општествени, културни и религиски интеракции*“ (Klein, 2004: 283), сепак, во западниот свет тие се реконструираат во добра за **економска и за друга размена**, при што постепено прераснуваат во предмети на **консумпција, акумулација и прикажување**. Иако ваквата појава е проследена со определено воздржување и отпор за отворено дефинирање на економските трансакции со светите предмети, сите култури даваат докази за трговска секуларизација на светото, што неминовно води до промоција на фалсификување и профилирација на копии и на неавтентични елементи.

Она што претставува едно од основните прашања во однос на влијанието на култот на реликвиите врз конзервацијата несомнено е **идентификацијата на автентичноста** на реликвиите. Иако проблемот на поврзување на одредени остатоци со одреден светител се јавува уште во почетната фаза, проблемот на докажување на автентичноста се наметнува по падот на Константинопол под латинска власт, кога моделите на трансфер на реликвиите се менуваат, со што прашањето за идентификација на автентичноста станува неизбежно и резултира со усвојување на определени правила за верификација од страна на црквата. Латинското канонско право постепено развива определени правила кои го потенцираат проблемот на автентичноста. За остатоците да се докажат како вредни, тие мораат да поминат низ општествена и низ културна транзиција која ги трансформира од обични предмети во светителски реликвиите.

Од периодот на XIII век, западните центри стануваат нови средишта на свети реликвиите, во кои долгогодишната акумулација и потребата за стабилен економски прилив, бара организирана дистрибуција, организација и **уметничка оркестарција** за подобра промоција на реликвиите и култот на светителите (Munk, Ana, 2006: 84). Со тоа култот на реликвиите дополнително влијае врз понатамошниот развој на **црковната архитектура** и врз конципирањето на поимот на светост на просторот. За разлика од византиската архитектура, која не укажува на градежен одговор на присуството на реликвиите и каде нивната позиција во храмот не е фиксна или формално потенцирана, во западното христијанство присуството на реликвиите директно влијае на црковниот простор и на начинот на движење

во рамките во тој простор (Crook, 2000: 80-94), со што создава и специјализиран архитектонски одговор. Просторните и материјалните механизми на презентирање не само што играат значајна улога во дефинирањето на нивниот сакрален статус, но воедно влијаат и на создавањето на аура на автентичност, антиквитет и сакралност на просторот и времето (Ousterhout, 2003: 4-23). Така, култот на реликвии постепено се шири и на објектите поврзани со нив, како и на местата исполнети со нивното присуство. На овој начин и самите архитектонски елементи се здобиваат со статус на реликвии, со што нивната автентичност целосно зависи од материјалната супстанција. Во времето на ренесансата доаѓа до значајна експанзија и со тоа и до секуларизација на архитектонските реликвии. Со текот на времето, материјалните реликти ќе започнат да играат сè поголема улога како симболи на моќ и на побожност (Lowenthal, 1998: 14). Ваквиот пристап постепено се развива и влијае на оформувањето на современите ставови во доменот на конзервацијата.

Од друга страна, реликвиите постепено се стекнуваат и со статус на предмети на **интелектуална и на антикварна привлечност**, што дополнително го интензивира процесот на нивно колекционирање и презентација. Ако во средниот век тие се собираат во реликвијари и светилишта, во текот на XVI - XVII век во специјализирани приватни збирки, во XX век завршуваат изложени во современите музеи и галерии. Протестантизмот со своето отфрлање на реликвиите веројатно најмногу влијае врз промената на нивниот статус – од предмети кои се почитувани поради нивната способност да го трансцендентираат времето, во предмети кои се почитуваат бидејќи се ограничени од времето (Walsham, 2010: 32). Со своите иконокластички напади протестантите ја означуваат промената во парадигмата на разбирањето на идејата за светото. Тие постепено внесуваат сопствени форми на материјална култура која е поврзана со создавањето на специфичниот верски идентитет и со ремоделирањето на меморијата. Поимањето на реликвиите го рedefинираат од чудотворни ентитети кон симболични материјални спомени, со што постепено нивниот статус се трансформира во музејски.

Разгледувајќи ги врските меѓу современата западна филозофија на конзервација и култот на реликвии, може да се заклучи дека култот кон

материјалното наследство пројавува низа сличности со доминантните карактеристики на култот на реликвии, особено од аспект на политичките, мемориските и економските врски, интелектуалниот и антикварниот интерес, вонвременоста, трајноста и моќта на поврзување во време и во простор. Сепак, како централна точка на влијание неминовно се наметнува прашањето на автентичноста. Интересот за автентичноста во западните култури има долга историја. Христијанската почит кон реликвиите низа автори ја гледаат како заметок на ваквиот пристап. Слично како во христијанството, и кај физичкото наследство, материјата нема вродени квалитети кои говорат за нејзината автентичност, но таа се поврзува со моќта на предметот да содржи определена вистина. Карактеристично е дека сите класични теории ја третираат материјата како ентитет проникнат со одредена внатрешна, апсолутна вистина, наспроти релативните вистини кои опстојуваат во доменот на културни значења и вредности (Wells, 2007: 1). Така, Венецијанската повелба (1964) како крајно позитивистички документ, во кој за прв пат се спомнува сочувувањето на историските споменици во „целосното богатство на нивната автентичност“, вистината ја атрибуира во способноста на споменикот да сведочи за минатото. Сепак, самиот концепт на автентичност е нејасен и тежок за концептуализирање, што го прави подложен на чести критики. Ако некои автори автентичноста ја врзуваат со оригиналноста, изворноста и вистинитоста, други ја дефинираат преку законите на сопственото битие, со што концептот на автентичноста се префрла од објектот кон субјектот кој е во улога на посматрач (Harvey, 2004: 12). Од моментот на воведувањето на оваа идеја во светот на конзервацијата, концепциите на автентичност постојано се менуваат и до сега не е постигнат целосен консензус по ова прашање. Ловентал, како еден од најреферентните автори кои се занимаваат со ова прашање, автентичноста ја дефинира како модерен култ кој се соочува со проблемот на негово третирање како апсолутна и непроменлива вредност (Lowenthal, 1995: 123). Во практиката, критериумите според кои таа се вреднува се менуваат во зависност од времето, околностите, местото и културата. Сепак, и покрај современата свест за релативноста на концептот, која се наметнува од практичната реалност соочена со постојани компромиси и имперфекција, западната интерпретација и конзервација на наследството и понатаму автентичноста

доминантно ја интерпретира како апсолутна вредност, која е поврзана со материјалните вредности, со што акцентот и понатаму останува на физичките асоцијации. Во таа смисла, Ловентал укажува дека интерпретацијата на автентичноста доживува историски развој од вера кон факти, феномен кој тој го атрибуира на воведувањето на научната методологија, која средновековниот фокус на авторитет и откровение го пренасочува кон современите критериуми засновани на материјални и на хронолошки науки (Lowenthal, 1995: 134). Ваквиот развој води кон тоа научните стандарди на потекло и на датирање да ги истиснат откровението и перформативната моќ на реликвиите како критериум на автентичност и на последователна научна евалуација на автентичноста на предметите.

Влијанието на култот на реликвиите и неговиот фокус на автентичноста на материјата доаѓа до израз уште на почетокот на XX век, кога естетската и филозофската промена на вредностите резултира со сè поголема грижа за зачувување на значењата на предметите, а материјалната супстанција се доживува како преносник на тие значења. Во основата на овој пристап, Томашевски гледа отсуство на комуникација меѓу конзервацијата и општествените науки, кои во суштина ги проучуваат нематеријалните вредности на наследството и нивното влијание на општествената меморија. Според него, ваквото влијание на култот на реликвиите претставува суштинско извртување на основните премиси, или „трагичен парадокс“, бидејќи во основата на култот не лежи вредноста на материјата сама за себе, но пред сè нематеријалната вредност, или присуството на Божјата благодат (Tomaszewski, 2003: 212). Затоа, односот на западните сфаќања кон материјалните остатоци укажува на согледувањето на оригиналната материја како ентитет кој во себе ги содржи специјалните моќи кои им се припишуваат на реликвиите. *„Факт е дека за повеќето луѓе, автентичниот материјал има вдахновителен квалитет (веројатно тоа е аурата опишана од Валтер Бенјамин) кој го чини мошне моќен во споредба со репликите или виртуелните искуства...“* (Muños Viñas, 2010: 84). Во западниот свет, материјалната култура која ја симболизира вечноста се очекува да опстои засекогаш, бидејќи нејзиното исчезнување би ја *„претворило историјата во ментална игра која не кореспондира со нашиот менталитет на обожување на материјалната култура како фетиш“* (Hiiop, 2010: 2). Затоа заштитата се

заснова на активности кои имплицираат фундаментален однос кон материјата што резултира со ограничување на делувањето на презервација – „оригиналниот материјал има највисок приоритет, без оглед на неговата состојба и сочуваност“ (van de Wetering, 1999: 247).

Позитивизмот во концептуалниот развој на заштита на културното наследство инсистира сите интервенции да се засноваат на стриктно научно докажани решенија, со примена само на целосно проверливи податоци. Ваквата доктрина треба да воспостави исправен начин на „читање“ на културните добра и нивна конзервација преку оневозможување на субјективноста во интервенциите. Сите одлуки треба да се носат на научна основа која ја рефлектира единствената „вистина“, или единствениот коректен начин на конзервација (Wells, 2007: 7). Акцентирањето на вистината како внатрешна карактеристика на материјалното ткиво на споменикот потенцира дека за научната конзервација, интегритетот лежи во физичките особености. Ваквиот принцип Муњос Вињас го поврзува со т.н. **материјален фетишизам**, пристап кој ги акцентира вредностите на материјалните компоненти (Muñoz Viñas, 2010: 86). Материјалниот фетишизам трага по вистинската природа на предметот, што се изразува преку идејата дека материјалното ткиво на споменикот може да се „чита“, што може да доведе до соодветна интервенција. Според Велс, проблемот на овој концепт е фактот што тој подразбира херменевтичка операција на потрага по вистината (Wells, 2007: 7) со што конзервацијата може да се согледа како манифестација на етичкиот императив на вистинитост (Muñoz Viñas, 2010: 92). Од друга страна, ваквиот пристап укажува дека споменикот преку процесот на читање ќе се открие себеси и сам ќе каже како сака да биде сочуван. Наспроти ваквиот унивокален пристап на позитивизмот, според мислењето на постструктуралистичките филозофи, секоја книга, со секое ново читање може да се чита различно (Wells, 2007: 7), што наметнува потреба од мултивокалност во пристапот на конзервацијата на културното наследство.

Верата во постоење на можноста за објективна вистина резултира со институционализирање на историските наративи, каде музеите и култот кон спомениците заземаат значајна улога. Музејот, кој се здобива со својот назив во исто време кога и историскиот споменик, ја официјализира материјалната

конзервација на античкото уметничко наследство, подготвувајќи го теренот за појавата на современата конзервација. Но, појавата на музеите, порастот на научниот емпиризам и новите техники на истражување не водат неминовно до секуларизација. Светоста е подложна на преиспитување и на автентизирање уште во средновековието. Од друга страна, современоста води до нови форми на религиско доживување, кое може да се поврзе со средновековните религиозни практики, како на пример појавата на тематските паркови или на туризмот, па во определена мерка и на самите музеи. Во тој контекст, Валшам забележува: *„Средбите со светото во овие институционални окружувања можат да инспирираат чувство на божествено присуство не помалку отколку кога тие се одвиваат во експлицитно црковно милје* (Walsham, 2010: 33) или, според зборовите на Фуко: *„современиот простор веројатно не е целосно десанктифициран ... тој сè уште се храни со скриеното присуство на светото”* (Foucault, 1986: 23). Маисте од своја страна ја споредува историјата во ерата на модернизмот со религија, каде *„конзервацијата може да се спореди со црква која ѝ служи на таа религија“* (Maiste, 2008: 121).

Во последните декади, традиционалната конзерваторска доктрина е подложна на критики поради екстремно позитивистичките пораки и поради недостатокот на културен реалтивизам. Од 90-тите години на минатиот век започнува да се развива современата теорија на конзервација која сè повеќе се осврнува на културното значење и на нематеријалните вредности, со што фокусот на интересот се поместува од објектот на конзервација кон субјектите за кои се вршат конзерваторските активности. Теоријата сè уште во голема мерка се врзува за материјалните аспекти, особено во доменот на прашањето за автентичноста, но, сепак, сè повеќе се потенцира дека културните добра се вреднуваат според она што означуваат за луѓето, а не поради нивниот однос кон вистината (Muñoz Viñas, 2010: 201). Со тоа се признава важноста на нематеријалните аспекти, кај кои материјалниот фетишизам или вистината не играат толку значајна улога. Тоа директно се одразува врз концептот на автентичноста, кој постепено од западната фиксација за материјалното го префрла интересот кон идејата за *процес*. Преку интеграција во развојните процеси, наследството се вклучува во динамични процеси, со што вредностите веќе не лежат само во

материјалната супстанција и форма, туку пред сè во нематеријалните концепти, кои по својата суштина се во постојана промена. Ваквата холистичка рамка за сфаќање на наследството, како современ тренд на негова заштита, наложува сегогаш да се имаат предвид интегралните пристапи кон движното и недвижното, кон материјалното и нематеријалното, во комбинација со диверзитетот на современите креации, уметност и култура воопшто.

Литература:

- Crook, John, 2000, *The Architectural Setting of the Cult of Saints in the Early Christian West, c. 300-1200*, Oxford: Clarendon Press; New York: Oxford University Press.
- Foucault, M. 1986. "Of other spaces", *Diacritics*, 16 (spring), (22-27).
- Harvey, William Robert, 2004, *Authenticity and Experience Quality Among Visitors at a Historic Village*, <http://scholar.lib.vt.edu/theses/available/etd-03052004-132332/unrestricted/result.pdf>
- Hassard, Frank, 2006, *Heritage, Hermeneutics and Hegemony, A Study of Ideological Division in the Field of Conservation-Restoration*, <http://dspace.bucks.ac.uk/dspace/bitstream/handle/10239/128/zConclusion.pdf?sequence=6>
- Hiiop, Hilka, *The Possibility of Patina in Contemporary Art or, Does the "New Art" Have a Right to Get old?*, http://www.eki.ee/km/place/pdf/kp6_10_hiiop.pdf
- Jokilehto, Jukka, 2006, *Considerations on authenticity and integrity in world heritage context*, <http://www.ceci-br.org/novo/revista/docs2006/CT-2006-44.pdf>
- Klein, Holger A., 2004, *Eastern Objects and Westwrn Desires: Relics and Reliquaries between Byzantium and the West*, Washington: Dumbarton Oaks Papers.
- Lowenthal, David, 1995, *Changing Criteria of Authenticity*, Nara Conference on Authenticity in relation ti the World Heritage Convention, Nara, Japan, 1994.
- Lowenthal, David, 1998, *The Heritage Crusade and the spoils of History*, Cambridge: CUP
- Maiste, Juhan, 2008, "Changing the Past of the Future, KOHT ja PAIK / PLACE and LOCATION", *Studies in Environmental Aesthetics and Semiotics VI*, http://www.eki.ee/km/place/pdf/kp6_08_maiste.pdf
- Munk, Ana, 2006, *The Art of Relic Cults in Trecento Venice: Corpi Sancti as a Pictorial Motif and Artistic Motivation*, *Rad. Inst. povij. umjet.* 30/2006. (81–92).
- Muñoz Viñas, Salvador, 2005, *Contemporary Theory of Conservation*, Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann.
- Ousterhout, Robert, "Architecture as Relic and the Construction of Sanctity", *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 62, No. 1, Mar., 2003
- Поповић, Даница, 2006, *Под окриљем Светости – Култ светих владара и реликвија у средњовековној Србији*, Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Tomaszewski, Andrzej, 2003, *Tangible and Intangible Values of Cultural Property in Western Tradition and Science*, <http://www.international.icomos.org/victoriafalls2003/papers/A1-1%20-%20Tomaszewski.pdf>
- Tomaszewski, Andrzej, 2002, „Towards a pluralistic philosophy of conservation“, во: *Strategies for the World's Cultural Heritage. Preservation in a globalised world: principles, practices and perspectives*, 13th ICOMOS General Assembly and Scientific

Symposium. Actas. Comité Nacional Español del ICOMOS, Madrid, <http://www.international.icomos.org/madrid2002/actas/212.pdf>

Walsham, Alexandra, 2010, "Introduction: Relics and Remains", vo: *Past and Present Supplement Series* (2010), Supplement 5, http://past.oxfordjournals.org/content/206/suppl_5/9.full

Wells, Jeremy C., 2007, "The plurality of truth in culture, context, and heritage: A (mostly) post-structuralist analysis of urban conservation charters", *City & Time* 3 (2): 1. <http://www.ct.ceci-br.org>,

Wetering, Ernst van de, 1999, "Conservation-Restoration Ethics and the Problem of Modern Art," vo: Ijsbrand Hummelen and Dionne Sillé (eds.), *Modern Art: Who Cares?*, Amsterdam: The Foundation for the Conservaiton of Modern Art and the Netherlands Institute for Cultural Heritag.

Цветковска Оцокољић, Виолета, 2010, *Чудотворни предмети ране византијске уметности*, Ниш и Византија, Симпозијум 9, Зборник радова IX, http://www.ubnt.ni.ac.rs/images/stories/materijal/nisvizanija/Nis%20i%20Vizantija%20-%2009_2010/06_Cvetkovska_Ocrkvoljic_Violeta.pdf

THE INFLUENCE OF CULT OF RELICS UPON WESTERN THEORY OF CONSERVATION

Valentina Poceska

Summary

The western culture of conservation of cultural heritage is based on variety of origins and approaches to protection. This text is an attempt to analyze the idea of the influence of the Christian origins on the development of European conservation theories. Starting from Tomaszewski's idea of the influence of the western cult of relics, we try to make connection between the scientific conservation and its focus on material preservation with the basic ideas of the cult of relics. In the center of interest is the concept of authenticity, as a connection point between both - the cults of relics and heritage, especially in context of its influence on the development of the western attitude towards the cultural heritage and its conservation.